

در توجیه و نقد حق وتو: یک بررسی اجمالی

علی‌رضا یونسی^۱

امام علی (ع): «وَالْظُلُومُ عَشُومٌ خَيْرٌ مِنْ فِتْنَةٍ تَدُومٌ»

زاممدار ستمکار و بی رحم، به از فتنه‌ای است دائمی.^۲

دیباچه

مفهوم حق وتو شاید از ابتدای شکل‌گیری اندیشه شورای امنیت محل بحث و مجادله بوده باشد و چنین دیالوگ‌های گاه زنده اخیر نمی‌نمایند، اما این موضوع دلیلی مستدل بر عبث بودن چنین بحث‌هایی نیست چراکه علم یا بهتر از آن «روش علمی» از راه مجادله بر سر اندیشه‌ها سر برآورد.

همانطور که گفته شد، مجادله بر وجود یا نحوه استفاده از حق وتو سابقه‌ای به درازای عمر اندیشه سازمان ملل متحد دارد. در جلسه مورخ ۱۱ می ۱۹۴۵، نماینده کانادا مدعی می‌شود وجود حق وتو برای کشورهای بزرگتر شورای امنیت می‌تواند مانع از تحقق و یا ادامه حل و فصل صلح‌آمیز و غیرخسمانه اختلافات شود.^۳ یا نماینده نیوزلند اذعان می‌کند «امنیت جمعی»^۴ در سایه حق وتو برای کشورهای بزرگ جهان (بخوانید قلدرها) ممکن نخواهد بود؛ هرچند وی برای استدلال خود دلیلی منطقی ارائه نمی‌دهد و بیم آن می‌رود که او در پی افزایش قدرت چانه‌زنی کشور خود بوده باشد تا برقراری و حفظ امنیت جمعی، پیشنهاد می‌دهد به تعداد اعضای شورای امنیت افزوده شود، و یا مجمع عمومی در تایید تصمیمات شورای امنیت دخیل گردد.^۵ با چنین پیش‌زمینه‌ای می‌توان مدعی شد این بحث از نظری یا تاریخی بالغ است، چراکه پرسشی نیست که در پی جنگ هشت‌ساله ایران و عراق طرح گردیده باشد یا وتوهای پی‌درپی روسیه علیه طرح شدن مسئله اوکراین در شورای امنیت.

کارکرد اصلی شورای امنیت

دکتر ضیائی بیگدلی با نگاهی منتقدانه به مفهوم شورای امنیت، هدف اصلی و مسئولیت اولیه آن را حفظ صلح و امنیت بین‌المللی از راه توصیه روش‌های حل مسالمت‌آمیز اختلافات و توسل به قوه قهریه بیان می‌کند^۶ کرده، مسئله حق وتو را یک موضوع قابل انتقاد می‌داند؛ این موضوع نشانگر بلوغ نسبی بحث در فضای آکادمیک حقوق بین‌الملل ایران است.

در شورای امنیت مسائل و تصمیمات اساسی سازمان ملل، که بیشتر مربوط به منشور و طرز کار سازمان است با اکثریت ۹ رای در مقابل ۱۵ رای اتخاذ می‌گردد، مشروط به موافقت پنج عضو دائمی شورا. این الزام به موافقت اعضای دائمی، به حق وتو مشهور است. لازم‌الذکر است، حتا مسئله معرفی کشورهای متقاضی عضویت در خود شورا و انتخاب قضات دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در حیطه وظایف این شورا قرار گرفته است.

می‌توان سبقه حقوقی حق وتو را به قانون اساسی ایالات متحده پی گرفت که مطابق آن، رئیس‌جمهور آن کشور بصورت عملی شبیه آنچه علی‌الظاهر از جملات ابتدایی ماده ۱ قانون مدنی ما نیز استنباط می‌گردد، می‌تواند از تایید مصوبات کنگره این کشور سر باز زند. احتمالاً چنین ساز و کارهایی در کشورهای دیگر نیز یافت شوند که متاسفانه در حافظه نگارنده ردی از ایشان باقی نمانده است (صدالبته با تشکر^۷ از داری سرترالین).

^۱ ایمیل me@ayoonesi.ir

^۲ غررالحکم، ص ۴۶۴، ش ۱۰۶۷

^۳ Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Vol XII, p10

^۴ Collective Security

^۵ Ibid, p310

^۶ ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ ۷۵ (۱۴۰۱)، ص ۱۹۶

^۷ thanks to

بحثی که مطرح می‌شود اینست که مفهوم «موافقت اعضای دائمی» در مقام تفسیر چگونه باید معنا شود؛ آیا صرف رای منفی ندادن ملاک است یا شبیه آنچه در ایالات متحده مرسوم است باید میان امتناع از تایید و رد تفاوت قائل شد؟ امتناع از تصمیم اعضای دائمی چه؟ آیا امتناع اکثریت اعضای دائمی از دادن رای منجر به عدم صلاحیت شورا می‌گردد؟ متاسفانه باتوجه به ذات حقوق بین‌الملل که بیشتر از حقوق عرفیه پیروی می‌کند تا حقوق نوشته، پاسخ دقیقی به پرسش‌های مطروحه نمی‌توان داد مگر در حالتی که متاثر از اتفاقی خارجی، این شرایط رخ دهد. اما بصورت خلاصه می‌توان گفت امتناع یک عضو دائمی از دادن رای بمعنای مخالفت با آن نیست فلذا اعضای دائمی می‌توانند بجای تایید یا رد، صرفاً رای ممتنع خود را به شورا اعلام کنند، که خبر از بی‌تفاوتی ایشان می‌دهد. و از سوی دیگر، در حالتی بسیار نادر، در صورت موافقت حتا ۱۴ عضو شورا، با مخالفت صرفاً یک عضو دائم، تصمیم یا قطعنامه فوق‌کان‌لم یکن تلقی می‌شود. حق وتو در کنفرانس یالتا^۸ به پیشنهاد ایالات متحده و اتحاد جماهیر شوروی بتصویب رسید.

در توجیه حق وتو

همانطور که گفته شد، انتقاد از وجود حق وتو مسئله جدیدی نیست، حتا کشور ایران نیز با نمایندگی پروفیسور مصطفی عدل، در کنفرانس سانفرانسیسکو تلاش می‌کند اجبار شورای امنیت به تصمیم‌گیری و دخالت فوری^۹ در عین حفظ اهمیت کشورهای کوچکتر از طریق اثرپذیری شورای امنیت از مجمع عمومی را بتصویب اعضا برساند^{۱۰}.

کشورهای ضعیف‌تر از فاتحان جنگ جهانی دوم، همواره مسئله حق وتو را مغایر با روح برابری و مساوات که از پایه‌های حقوق نوین و سازمان ملل است می‌دانند و درمقابل، فاتحان آن را تنها راه حفظ صلح – که اساس شکل‌گیری این سازمان است – می‌دانند چراکه احتمالاً در صورت وقوع جنگی در مقیاس جنگ جهانی قبل، کشوری چون ایالات متحده می‌بایست شعله‌های آن را با توسل به زور خاموش نماید.

التهایه، اعضای دائم فعلی با مشروط ساختن حضور خود در سازمان ملل به داشتن حق وتو، موضوع شکل‌گیری آنرا در سایه‌ای از ابهام قرار دادند که منجر به تصویب آن و تمکین تمام اعضا بدان شد. چراکه جهان ۱۹۴۵ تجربه تلخ جامعه ملل را از خاطر نبرده بود.

لازم‌الذکر است حق وتو در پرتو حقوق بین‌الملل وحی الهی نیست، چراکه اگر کشوری از اعضای شورای امنیت (چه دائم و چه مقطعی) طرف اختلاف باشد از دادن رای و نتیجه وتوی آن محروم است. بنابراین بصورت تئوریک، فاتحان جنگ بین‌الملل قبل نخواهند توانست دیدگاه‌های خود را به جهان تحمیل کنند. هرچند در عمل چنین نیست، چراکه اعضای آن در دو گروه قرار عمده قرار گرفته؛ صدا البته نباید مفهوم وتوی مضاعف را فراموش کرد.

نتیجه‌گیری

نمی‌توان گفت حق وتو بهترین راهکار است، همانطور که نمی‌توان گفت دمکراسی بهترین شیوه حکومت است، چراکه عامه مردم در معرض عوام‌فریبی اند و شاید بهتر باشد کسب رای بیشتر مشروعیت به بار نیورد. برای رفع ایرادات شورای امنیت و حق وتو پیشنهادات و گلوآژه‌های بسیاری مطرح گردیده‌اند که نگارنده بعلت ضیق وقت و حوصله از بیان آن معذور است اما نمی‌توان بی‌حوصلگی افراد را دلیلی بر عدم التزام علم به پویایی دانست. فلذا برعهده دانشجویان است تحقیق و پژوهش بیشتر در این باب؛ اما لازم است بعنوان سخن پایانی عرض شود در زمینه‌های مهمی چون حفظ صلح و امنیت جهان و بطور کلی حکمرانی، شخص مکلف به بهره‌گیری از ذکاوت، اعتدال و تدبیر است. هنگامیکه نظامی از عهده وظیفه اصلی خود (در این مثال خاص حفظ امنیت جهان) برمی‌آید، تمرین حوصله و احتیاط به کار می‌آید. چراکه تلاش غفلت‌بار برای تغییر شرایط فعلی برای ایجاد آنچه «بهتر» بنظر می‌رسد اما ممکن است نباشد، برای اصلاح سیستمی هرچند دارای نقایص بسیار، می‌تواند بصورت ناخودآگاه بذرهای نزاع را در مقیاس عظیم کاشته و آن آرامشی که تاکنون حفظ گردیده به ورطه خطر افتد. اصل اساسی و کودکانه «اگر سالم است، تعمیر نکن»^{۱۱} چراغ راه است. باید از رفتار احساسی حذر کرد.

^۸ واقع در شبه‌جزیره کریمه

^۹ Immediate action

^{۱۰} Ibid, p199

^{۱۱} If not broken, do not consider mending

اكتفا می‌کنم به اینکه یک وحشی صلح‌جو بمانم (متن خلاصه نامه ولتر به روسو)

کتاب جدید ضد بشر شما را دریافت کردم؛ متشکرم. شما مورد پسند آدمیان قرار خواهید گرفت، چرا که حقایق را کف دستشان می‌گذارید، ولی سبب اصلاحشان نخواهید شد. اکتفا می‌کنم به این که یک وحشی صلح‌جو بمانم و در کشور شما، یعنی همانجایی که شما هم باید می‌بودید، در کنج عزلتی که اختیار کرده‌ام، زندگی کنم. می‌توانم از نمک ناشناسی، دغل‌بازی و چپاولی که چهل سال است تا دامنه کوههای آلپ و تالاب گور دنبالم کرده‌اند سخن گویم. اما چه نتیجه‌ای از این ذکر مصیبت‌ها می‌توان گرفت؟ آقا، که این گونه اتفاقات بدبختی‌های خاص کوچکی هستند که جامعه متوجه آنها نمی‌شود. برای جوامع بشری چه تفاوتی می‌کند که چند زنبور عسل، شماری کندو را چپاول کنند؟

با تقدیم احترامات محبت آمیز و فیلسوفانه

ولتر

ژنو ۳۰ اکتبر ۱۷۵۵